

„MINDIG MEG KELL EZT BESZÉLNI, HA BE VAGY ZÁRVA, HA NEM”. CSALÁDI KOMMUNIKÁCIÓS MINTÁZATOK KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY IDEJÉN

Incze-Borbándi Johanna – Pólya Tamás

johanna.incze@yahoo.com – polya.tamas@pte.hu

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2022.1.27

Absztrakt

Pilot kutatásunk a családi kommunikáció változását vizsgálta a koronavírus-járvány miatt elrendelt első lezárás (2020) idején. Négy, gyermekes magyar párral készítettünk interjút arról, hogy együtt élő családtagjaikkal változott-e a kommunikáció minősége, intenzitása, s hogyan oldották fel a vitás kérdéseket a házimunka és gyermeknevelés kapcsán. Eredményeink: a vírus-helyzet nem alapjaiban változtatta meg a családi kommunikációs mintázatokat, csak felerősített létező folyamatokat és helyzeteket. Az összeczártság növelte az interakciók számát, de nem javította az interakció minőségét (pl. konfliktuskezelés); erősítette a családi összetartozástudatot (a vírus mint közös ellenség), de az egyenlőtlen genderszerepeket is (az oktatás megszervezése a nőkre hárult). Szembetűnő, hogy míg a férfiak alig számoltak be kommunikációs problémákról, addig a nők jóval több gondot és feszültségforrást említettek.

Kulcsszavak

koronavírusjárvány, családi kommunikáció, genderszerepek, családon belüli konfliktuskezelés

“IT HAS TO BE DISCUSSED, LOCKDOWN OR NOT.” FAMILY COMMUNICATION PATTERNS DURING THE COVID-19 PANDEMIC IN HUNGARY

Johanna Incze-Borbándi – Tamás Pólya

Abstract

In this pilot study, we examine how family communication has been affected by the first COVID-lockdown in Hungary (March–June, 2020). We interviewed four small-town couples with children about the impact they think their household communication has suffered during lockdown in terms of quality, intensity and conflict resolution related to household chores and childcare. We found that the COVID-situation did not fundamentally alter family communication patterns but rather had a catalytic effect, leading to more interaction opportunities but no improvement in conflict resolution. It increased the sense of belonging together (with the virus as a common enemy) while intensifying gender inequality (women organized home schooling). Conspicuously, men claimed that lockdown passed without major communication problems while women experienced and noted quite a lot of issues and stress.

Keywords

COVID-19 in Hungary, family communication, gender roles, conflict resolution in families

„MINDIG MEG KELL EZT BESZÉLNI, HA BE VAGY ZÁRVA, HA NEM”. CSALÁDI KOMMUNIKÁCIÓS MINTÁZA- TOK KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY IDEJÉN

Incze-Borbándi Johanna – Pólya Tamás

1. Bevezetés

A koronavírus váratlan megjelenése számos változást idézett elő az élet szinte minden területén, amelyek alól a személyközi kommunikáció terepe sem volt kivétel.¹ Kutatásunk során azt feltételeztük, hogy a járvány okán elrendelt lezárások idején a közvetlen, szemtől szembeni interakció kontextusának beszűkülése jelentős hatást gyakorolhatott a családon belüli kommunikációs mintázatokra. E hipotézisből indulva a magyarországi lezárás első szakaszában (2020 március – június) megtapasztalt kommunikációs változásokra kíváncsian végeztünk egy pilot-vizsgálatot, interjúk módszerrel, egy dunántúli magyar kisvárosban, gyermekes házaspárok körében. Fogalmi vezérfonalként Ascan F. Koerner és Mary A. Fitzpatrick tranzakcionális családi kommunikációs modelljét használtuk, amely szerint a közös családi valóság felépítése a tagok interakcióin és az egymáshoz történő ko-orientációs stratégiáikon nyugszik (Koerner – Fitzpatrick 2002, Koerner – Fitzpatrick – Schrodtt 2018). Azon, hogy a családot érintő kérdések és problémák kapcsán milyen mértékben preferálják azok megvitatását (megbeszélés-orientáció), illetve mennyire várják el a családtagoktól a vélemények egymáshoz igazítását (igazodási orientáció). Adott családon belül e két beállítódás milyensége meghatározza az ott jellemző kommunikációs mintázatokat. E mintázatok feltárása érdekében arra összpontosítottunk, hogy miként változott meg a családok mindennapi cselekvési rutinja a bezártság idején, a tagok személyes közérzete, a szűk családon belüli interakció minősége, a családtagok közötti esetleges feszültségek, viták és ezek feloldásának módja, a szülők közötti dialógusképesség és a családtagok közötti kommunikációs együttműködésre való törekvés foka. Következtetéseink érvényességét további, nagyobb mintán elvégzendő vizsgálatoknak kell majd megerősíteniük.

2. Elméleti háttér

A családon belüli személyközi kommunikáció célzott kutatása körülbelül 40 évre tekint vissza az angolszász kommunikációtudományban. Első mérföldkövének Kathleen Galvin és Bernard Brommel *Family Communication: Cohesion and Change* című egyetemi tankönyvét szokás tekinteni (Galvin – Brommel 1982), akik a pszichológia, szociológia és a kommunikációs tanács-

¹ Köszönjük a Pécsi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszéke kollégáinak a tanulmány korábbi változataihoz fűzött megjegyzéseit, illetve a JEL-KÉP anonim bírálóinak értékes jobbító javaslatait.

adás területéről származó elméleteket, eredményeket és tapasztalatokat dolgoztak egybe kötetükhöz. A témakör egyik vezető lapját, a *Journal of Family Communication*-t két évtizeddel később, 2001-ben alapították. A terület elméleti sokszínűsége azóta megmaradt, sőt növekedett: egy a családi kommunikáció elméleteit áttekintő mérvadó válogatás első kiadásában a szerkesztők 20 különböző, specifikusan a családon belüli interakcióra vonatkozó elméletet azonosítottak és mutattak be (Braithwaite – Baxter 2006), míg a tizenkét évvel későbbi második kiadásban már 29-et (Braithwaite – Suter – Floyd 2018). E vizsgálódásokat nem áll módunkban itt részletesen bemutatni, de a tanulmányunk vezérfonalát adó Koerner – Fitzpatrick modell (Koerner – Fitzpatrick 2002, Koerner – Fitzpatrick – Schrodt 2018) e teoretikus sokaságon belüli tipológiai besorolására lentebb még visszatérünk.

A családi kommunikációs kutatások egyik alapköve a „család” fogalma, amelynek meghatározása a heteroszexuális és házasságalapú családmodell hegemóniájának megszűnése után nem egyszerű vagy vitáktól mentes feladat a nyugati tudományosságban. Jelen írásban Galvin és munkatársai (2015) tág definícióját fogadjuk el, bár jelen kutatásunk során csak a Magyarországon hagyományosnak számító férfi-nő kapcsolatban élő gyermekes párokat vizsgáltunk:

„[A család] olyan, hosszú ideig egymás mellett élő emberek kapcsolatrendszere, akiket házasság, vérségi kapcsolat, jogi vagy más jellegű szoros elköteleződés köt össze, s akik önmagukat 'családnak' tekintik, és jelentős közös múlttal rendelkeznek, illetve akik a belátható jövőben is közös, családként való működésre számítanak.”²

2.1. Társstudományi kutatások a családon belül zajló kommunikációról

A családokon belül zajló interakció jellegzetességeit a kommunikáció- és médiatudomány több különböző társdiszciplínája is vizsgálja nyelvelsajátítási, szociolingvisztikai, gendernyelvészeti, vagy a fogyasztói magatartás szempontjából. Ezek közül említünk itt néhányat.

Magyar nyelvészek egy teljes kötetben foglalkoztak a családi közegben folyó kommunikációval, és a nyelvművelés, a nyelvelsajátítás és a többnyelvűség szociolingvisztikája felől közelítve vizsgálták főként a gyermekek kommunikációs szokásait, beszédének és nyelvhasználati sajátosságainak változásait (Balázs – Grétsy 2006).

Gendernyelvészeti szempontból Boronkai Dóra azt mutatta meg, hogy a családi kommunikáción belül a genderszerepek kevésbé élesen különböznek el, s a nempreferenciális eltérések kevésbé jellemzőek, mint a formálisabb beszédhelyzetekben (Boronkai 2006). Ennek oka Boronkai szerint az, hogy a család speciális kommunikációs színtér: lazább illemszabályok és másféle konvenciók jellemzőek benne, mint a nem családtagokkal történő társalgásokban. Például a családon belül a megszólalás lehetőségét vagy a családi hierarchia tekintélyelve szabályozza, vagy a liberális családfelfogásra jellemző egyenrangúság elve, tehát egyik esetben sem valamilyen a résztvevők genderéhez köthető tényező (Boronkai 2006: 70).

Marketing szempontból egyes fogyasztói magatartás kutatások veszik célkeresztjükbe a család kommunikációt azt vizsgálva, hogy a fogyasztással (vásárlás) kapcsolatos, családon belül folyó társalgás (pl. a gyermek-szülő interakció), illetve a családra átfogóan jellemző kommunikációs mintázat milyen mértékben hatnak a fogyasztási szokásokra, és hogy a családtagok szokták-e, és milyen mértékben befolyásolni egymást, amikor megvásárolható, vágott termékek kerülnek közöttük szóba (Neulinger 2011, Zsótér – Bauer 2017). Ezek a kutatások a

² “Networks of people who share their lives over long periods of time bound by marriage, blood, or commitment, legal or otherwise, who consider themselves as family and who share a significant history and anticipated future functioning as a family.” (Galvin, Braithwaite és Bylund 2015: 8; idézi Braithwaite – Suter – Floyd 2018: 4. Az idézetet fordította Pólya Tamás.)

jelen kutatásban is referált Koerner – Fitzpatrick modell alapjául szolgáló McLeod – Chaffee (1972), illetve a Ritchie – Fitzpatrick (1990) négyosztatú kommunikációs tipológiát használják a családi interakciók osztályozására.

A társtudományi előzmények közül fontosnak véljük még kiemelni a szociolingvisztika egyik kiváló kutatójának, Basil Bernsteinnek az elméletét a *pozicionális vs. személy orientációjú* családtípusról (Bernstein 1975), amely bizonyos vonatkozásokban megelőlegezi a Koerner – Fitzpatrick modellt. Bernstein felfogásában a személy orientációjú családok nyílt (vagy erős) kommunikációs rendszerek kialakulásához vezetnek, amelyekben a családtagok inkább a személyes pszichológiai tulajdonságaik (egyéni sajátosságaik, igényeik) és az interakciókban „kivívott” pozíciójuk (korábbi beszédhelyzetekben bizonyított alkalmasságuk) alapján kapnak jogot a családi döntésekbe és változtatásokba való beleszólásra, mintsem valamilyen rögzített szereprendszer alapján. A személy orientációjú családokban az egyéni kommunikációs teljesítmények számítanak, s e környezet ösztönzi a résztvevőket az egyéni motivációk és szándékok felderítésére és megvitatására (Bernstein 1975: 409). Így a személy orientációjú családtípus – bár egyetlen, osztatlan kategória – hasonlít arra a két kategóriára, amelyeket a Koerner – Fitzpatrick modell (lásd a későbbiekben) konszenzuális, illetve pluralista családtípusként azonosít, s amelyeket erős társalgási hajlandóság (magas megbeszélési orientáció) jellemez az eltérő (magas, illetve alacsony) igazodási beállítódás mellett. Mindezzel ellentétben a bernsteini pozicionális családokban uralkodó, kevésbé kidolgozott nyelvi eszközök használata révén zárt (vagy gyenge) kommunikációs rendszer jön létre, ahol a családtagok formális pozíciója, státusza (apaság, nagyszülőség, gyermekeknél kor és nem) határozza meg az interakciós jogok elosztását (Bernstein 1985: 409). Az előre rögzített státuszok okán a pozicionális családi kommunikációs környezet nem ösztönöz az egyéni motivációk és vélemények felderítésére sem. Ezáltal, megkockáztatjuk, Bernstein kategóriája a Koerner – Fitzpatrick modell szerinti protektív, illetve *laissez-faire* családtípust előlegezi meg, amelyekben csekélyebb a hajlandóság a család ügyes-bajos dolgainak értekező megvitatására (alacsony megbeszélési orientáció), az eltérő (magas, illetve alacsony) igazodási orientáció mellett (lásd 2.4. szakasz).

2.2. A családi kommunikáció elméleteinek három fő típusa

A szűkebben vett kommunikációtudományi területen a családi kommunikációs elméleteknek három nagy fajtáját különböztethetjük meg Bochner (1985) felosztása, illetve Braithwaite – Suter – Floyd (2018) átfogó kötete alapján: a posztpozitívista, az értelmező és a kritikai szempontú megközelítéseket.³

A *posztpozitívista* perspektívájú elméletek a tudományfilozófiában logiko-empiricistának nevezett hagyomány folytatói, amelyek általánosítható oksági összefüggéseket keresnek a kommunikáció objektívnek tekintett világában, és olyan független változókat, amelyek más, függő változókat befolyásolnak (pl. megvizsgálják, hogy az alany gyermekkori családjában jellemző interakciós normák milyen mértékben hatnak ki későbbi családi kommunikációs normáira).

Az *értelmező* szempontú megközelítések arra összpontosítanak, hogy a családtagok az egymással folytatott kommunikációjuk során miként igyekeznek fenntartani, illetve megvitatni bizonyos társadalmi gyakorlatokat, hogyan hoznak létre jelentéseket, és ezek a jelentések milyen, a résztvevők számára közös mintázatokba rendeződnek egy adott kommunikációs közegben vagy kontextusban. Az értelmező családi kommunikációs elméletek (eltérően a posztpozitívista teóriáktól) nem a bejósolás és a hipotézisvizsgálás eszközei, sokkal inkább olyan induktív és heurisztikus eszközök, amelyekre támaszkodva a kutató képessé válhat az adott

³ Árnyaltabb megközelítésekhez lásd Deetz (2001) és Droser (2017).

családi közegben kiformalódó és kialakult jelentések megragadására és jellemzésére, a résztvevők sajátos kommunikációs élményeinek a megértésére.

A *kritikai* felfogásban fogant elméletek képviselői a családra olyan, társadalmilag létrehozott és kulturálisan, történetileg meghatározott konstrukcióként tekintenek, amelyben a résztvevők hatalmi küzdelmeket folytatnak egymással, és amely társadalmi konstrukció egyes érdekeket inkább szolgál, mint másokat. A kritikai megközelítés hívei elemzéseik során az intézményesített vagy ideológiai hatalom valamely elméletét használják fel arra, hogy kimutassák, a családok életére releváns társadalmi struktúrák és erőviszonyok miként némitanak el vagy marginalizálnak egyes résztvevőket, és hogyan hoznak hatalmi helyzetbe más szereplőket (lásd patriarchális családmodell, LGBTQ családok stb.). A kritikai elméletek célja a kiszorított csoportok és résztvevők emancipációja és a társadalmi felvilágosítás. Képviselőik a közös jelentések keresése helyett (vö. értelmező megközelítés) elsősorban a jelentéstulajdonításbeli eltérésekre, ellentmondásokra és egyenlőtlenségekre összpontosítanak és azt vizsgálják, hogy a társadalmi interakciókban résztvevők közül kiknek a normái emelkednek a legitimitás, elfogadottság státuszába, és kiknek a kommunikációs normáit zárják vagy felejtik ki a családdal kapcsolatos uralkodó társadalmi diskurzusból (Braithwaite – Suter – Floyd 2018: 5–8).

Az általunk is használt Koerner – Fitzpatrick modell kidolgozói a saját fogalmi keretüket, a „családi kommunikációs mintázatok elméletét” (*Family Communication Patterns Theory*, vagy FCPT) posztpozitivistá jellegűnek tartják, amely tesztelhető hipotézisekkel dolgozik és oksági összefüggések feltárását célozza meg, és univerzális érvényűnek tekintik. E posztpozitivistá felfogás számára ideális példa az az amerikai családok körében végzett vizsgálat, amelynek eredményei alátámasztani látszanak a feltevést, miszerint a nagyszülők-szülők-unokák láncolatán a fiatalabb generációk felé átadódik a nagyszülőkre jellemző beszélgetési és igazodási orientáció, vagyis a nagyszülőkre jellemző kommunikációs mintázat (Rauscher – Schrodt – Campbell-Salome – Freytag 2020). Ugyanakkor – s ezt fontosnak tartjuk kiemelni – maguk az elméletalkotók sem tagadják a társadalmi kontextus esetlegességeinek hatását (az egyetemes törvényszerűségeivel szemben):

„Mindez nem jelenti azt, hogy az FCPT redukcionista vagy szigorúan determinista módon tekintene a kommunikatív viselkedésre. Jóllehet a családi kommunikáció alapjául szolgáló kognitív folyamatok törvényszerű összefüggéseknek engedelmeskednek, a tartalmak, melyeket e kognitív folyamatok kezelnek, nagyobbrészt szimbolikusak. E tartalmak a szociális együttműködés (konstrukció) eredményei, s társadalmi erők és konvenciók hatnak rájuk. Vagyis a családi kommunikáció mintázatai adott történeti és szociokulturális kontextusokban és azok kötöttségei között jönnek létre, s tükrözik azt, ahogyan az adott beszédközösség meghatározza a család, hatalom, gender, rassz és osztály fogalmait.”⁴

Indokoltnak tartjuk az óvatos fogalmazást, és fontosnak érezzük a Koerner – Fitzpatrick modellnek – az alkotók posztpozitivistá célkitűzése mellett vagy épp ellenére – az értelmező vonásait is hangsúlyozni. Amikor e modellt használjuk, indíttatásunk a posztpozitivistikus eszményénél szerényebb. S bár Koernerék felfogása felett nem törnénk pálcát, megelégszünk annyival, hogy jelen kutatásban részben posztpozitivistá, részben értelmező módon használjuk

⁴ “This does not mean that FCPT is reductionist or strictly deterministic in regard to communication behavior. Although the cognitive processes underlying family communication are law governed, the content with which cognition operates is largely symbolic. It is the result of social construction and is affected by social forces and conventions. Thus, family communication patterns (FCPs) are situated in, and bound by, sociohistorical and cultural contexts. It reflects how concepts such as family, power, gender, race, and class are defined by a speech community.” (Koerner 2018: 142. Az idézetet fordította Pólya Tamás.)

az elméletet: egy sajátos kulturális kontextusban (magyarországi kisváros, heteroszexuális, gyermekes párok) egy sajátos történelmi helyzetet (a koronavírus-járvány miatti lezárások 2020-ban) vizsgálunk, ahol nem elsősorban törvényszerűen összefüggések mentén előálló hatásokat keresünk, hanem az átélőkkel folytatott interjúkból próbáljuk rekonstruálni a családon belüli megesett kommunikációs változásokat. Ez az attitűd meglátásunk szerint az értelmező megközelítésekkel rokonítja a vizsgálatot.

A kutatásunk elméleti gerincét adó Koerner – Fitzpatrick modellt kiegészítettük a méltányosság-elmélet meglátásaival, eredményeink kiértékelésekor pedig felhasználtuk egy a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos nemzetközi kutatás releváns adatait és következtetéseit. Ezeket az alábbiakban mutatjuk be részletesen.

2.3. A párkapcsolati egyensúly megváltozása krízishelyzetben

A méltányosság-elmélet (*equity theory*, Hatfield – Traupmann – Sprecher – Utne – Hay 1985: 91–95) segíthet megérteni, hogy a koronavírus okozta bezártsági helyzet hogyan módosította az egy háztartásban élő párok között korábban kialakult egyensúlyi állapotokat. A méltányosság-elmélet szerint a párkapcsolatot egy kölcsönösen kielégítő csereviszonyban megmutató egyensúlyi állapot jellemzi, amelynek érzékelése részben szubjektív megítélésen, részben objektív kritériumokon nyugszik (Hatfield et al. 1985: 102–108). A sajátos egyensúlyi állapotot bizonyos zavarok és válsághelyzetek felboríthatják, és az egyensúlyból való kimozdulás stresszel és nehézségekkel jár a kapcsolatra és az egyénre nézve is.

Az egyensúly megbomlásakor jelentkező feszültségek megszüntetése érdekében a pár tagjai különböző kompenzációs stratégiákat alkalmazhatnak (Hatfield et al. 1985: 102–108). Egyfelől törekedhetnek az egyensúly visszaállítására a tényleges cserehelyzet módosításával, hogy a relatív hasznok és költségek egyenlőbbé váljanak: a túlteljesítő fél terheinek egy részét átruházhatja partnerére vagy csökkentheti a feladataira szánt energia mennyiségét, továbbá a pár alulteljesítő fele új feladatokat vállalhat és növelheti meglévő feladataira szánt idejének hosszát. Ideális esetben tehát az aktuális krízishelyzet során a párkapcsolat tagjai megfontoltan újratárgyalják a feladatmegosztást és az új kihívásokkal a számukra legideálisabb megosztásban néznek szembe. Ennek egyik alternatívája, hogy a tényleges egyensúlyi állapot helyett a pszichés egyensúly kerül helyreállításra: ennek során az egyén a saját vagy párja hozzájárulásainak túl- vagy aláértékelésével győzi meg magát és/vagy párját a helyzetük egyensúlyi mivoltáról (Hatfield et al. 1985: 120–123). Az egyensúlyi helyzet hiányában mutatkozó stressz és nehézségek feloldására harmadik lehetőségként adódik az egyén számára a párkapcsolat megszakítása (Sprecher – Schwarz 1994: 29–31).

A méltányosság-elmélet alapján feltételeztük, hogy a járvány 2020-as szakaszában, az egyébként is súlyos válsághelyzetben a kényszerű bezártsággal, általános feszültséggel és aggodalommal küzdő házastársak a harmadik lehetőséget ritkábban választják, és gyakrabban folyamodnak az első két megoldás valamelyikéhez.

2.4. A családi kommunikációs mintázatok tipológiája (Koerner – Fitzpatrick modell)

A családi kommunikáció sajátosságait Koerner és Fitzpatrick tranzakcionális leíró modellje (KFM) alapján írjuk le (Koerner – Fitzpatrick 2002, Koerner et al. 2018). A modellalkotók szerint a család olyan társas szerveződés, melyben a tartós és szoros személyes kapcsolatok, valamint a gyakori és ismétlődő interakciók miatt a tagok részéről erős igény mutatkozik a konzisztens észlelésre és értékelésre, valamint egymás viselkedésének bejósolhatóságára. E szükségletek kielégítése elősegíti a közös társas valóság felépítését, amelynek alapvető eszköze

a személyközi kommunikáció. Koerner – Fitzpatrick (2002) szerint e közös valóság megkonstruálása és fenntartása két eltérő orientáció – az igazodási (*conformity*) és a megbeszélésre (*conversation*) irányultság – különböző kombinációi mentén történik.⁵ A két beállítódás skáláris (többé vagy kevésbé erős vagy gyenge), és egymástól függetlenül érvényesül.

Az *igazodási orientáció* (IO) a családnak az attitűdök, értékek, meggyőződések egymáshoz igazítására és homogenitására irányuló hajlamában ragadható meg, különösen a szülőknek a gyerekekkel szembeni efféle elvárásaiban. A magas igazodási igényű családok hangsúlyozzák a vélekedések és attitűdök egységességét és összehangolásának szükségességét, a tagok egymástól való kölcsönös függését, a gyerekek engedelmességét, és konfliktuskerülőket. Az alacsony IO-jú családok ellenben támogatják a tagok önálló véleményalkotását, s egyenlőként kezelik egymást.

A *megbeszélés-orientáció* (MO) annak a mértékét jelöli, hogy a család mennyire preferálja a nyílt és spontán interakciót, a szabad témaválasztást, a vitákat és a problémák megbeszélését. A magas MO-jú családok tagjai szabadon és gyakran beszélgetnek idő- vagy témabeli korlátozások nélkül, a gondolataikat és érzéseiket megosztják egymással, s a családi döntéseket rendszerint együtt hozzák meg, a gyerekeket is bevonva. Az alacsony MO-jú családok tagjai ritkán beszélnek egymással, kevés a nyíltan megtárgyalható kérdés, nem tartják fontosnak az egyének gondolatait és érzéseit taglalását, s elsősorban külön-külön hoznak döntéseket, a gyerekeket pedig kihagyják a családi döntéshozatalból (Koerner et al. 2018).

A KFM az igazodási és a megbeszélés-orientációk mértéke alapján négy fő családi kommunikációs típust különböztet el. Ezek a közös valóságkonstruálás eltérő stratégiáit képviselik, s a mindennapi interakciókban a bejáratott és visszatérő kommunikációs mintázatok (*family communication patterns*) formájában jelentkeznek (1. ábra).

1. ábra

A családi kommunikációs típusok a Koerner – Fitzpatrick (2002) modellben

Magas megbeszélési orientáció Magas igazodási orientáció = KONSZENZUÁLIS	Magas megbeszélési orientáció Alacsony igazodási orientáció = PLURALISTA
Alacsony megbeszélési orientáció Magas igazodási orientáció = PROTEKTÍV	Alacsony megbeszélési orientáció Alacsony igazodási orientáció = LAISSEZ-FAIRE

A **konszenzuális családi kommunikációt** magas IO és magas MO jellemzi. A megegyezés-alapú családokban a fellépő kérdéseket igyekeznek megbeszélni, de az egyetértésre és a hierarchia megőrzésére való törekvés feszültségben áll a kommunikáció kezdeményezésére és új gondolatok megtárgyalására irányuló igénnyel. E családok számára érték a beszélgetés, de a

⁵ A KFM kapcsán nem teljesen szilárdult meg a magyar terminológia (vö. Elblinger 2013, Füle 2014). Szövegünkben a „*conformity orientation*”-t „igazodásra orientáltság” és „igazodási orientáció”-ként, a „*conversation orientation*”-t pedig „megbeszélésre orientáltság”-ként vagy „megbeszélés-orientáció”-ként fordítjuk. Nézetünk szerint ezek viszonylag hűen adják vissza az angol szakkifejezések értelmét.

szülők elsősorban a saját érveiket és meggyőződéseiket közvetítik gyerekeik felé, annak reményében, hogy azok megértik az indoklást és elfogadják a fentről érkező véleményeket és döntéseket. Az indoklás a homogén vélemény kialakításának eszköze, és a vitákat inkább negatívnak és károsnak tartják.

A **pluralista családi kommunikáció** alacsony IO-t és magas MO-t jelent. Spontán, vitázó interakciós környezetet, amelyben gyakori és szabad kommunikáció jellemző a családtagokra, és ahol nem várják el a vélemények egyöntetűségét. A szülők egyenrangú félként tekintenek a gyerekekre, és nem érzik úgy, hogy irányítaniuk kell őket, vagy dönteniük kell helyettük. A családi beszélgetések során nagy hangsúlyt fektetnek az egyéni meglátásokra, az érvelésre, a konstruktív problémamegoldásra, és a gyerekek véleménye befolyásolja a szülői döntéshozatalt.

A **protektív családi kommunikáció** ismertetőjegye a magas IO és az alacsony MO. A védelmező típusú családi kommunikációra a tekintélytisztelet, a konfliktuskerülés és a merev társadalmi szerepek átörökítése jellemző. E családokban a szülők nem igazán tartják mérvadónak a gyerekek véleményét és érveit, elvárják, hogy hallgassanak rájuk és fogadják el a szülői akaratot. A gyermekeket a legtöbb esetben nem vonják be a döntéshozatalba.

A **laissez-faire családi kommunikáció** sajátossága, hogy az IO és az MO is alacsony. E típust kevés és tét nélküli interakció jellemzi, ahol a családtagok, érzelmileg elszigetelődnek egymástól és egymástól szinte függetlenül tevékenykednek. A családi kommunikáció minimális, a szülőket kevésbé érdekli, hogy a gyerekek milyen döntéseket hoznak vagy szeretnének hozni, és milyen érvek vagy érzések állnak ezek mögött. A családtagok érdektelenek a többiek meggyőződései és elgondolásai iránt, ezekről nem beszélgetnek és nem vitatják meg őket.

Tanulmányunkban ezt a négyes tipológiát alkalmazzuk magyar családok belső kommunikációjának jellemzésére, interakciós mintázataik azonosítására. Úgy véljük, hogy a KFM erre többnyire alkalmasnak bizonyul, ám vannak hiányosságai. Itt csak egy konceptualizálási problémát emelnénk ki: a KFM a családot tekinti elemzési egységnek, és az orientációk (IO, MO) azonosítása mindig család szinten történik. Így azonban az elmélet „felbontása” nem elég finom, nem tudja kezelni a családtagok kommunikációs beállítódásai közötti esetleges eltéréseket. Anekdotikus evidencia is utal rá, és az interjúinkból is kiderül, hogy a két szülő igazodási vagy megbeszélési orientációja radikálisan különbözhet is, például amennyiben a partner felé alacsony, míg a gyermekek felé magas, vagy fordítva (a problémát futólag említi Koerner et al. 2018). Ezért a modell feltételezte egységes családi kommunikációs típusokat inkább olyan *ideálnak* tekintjük, amelyhez a tagok, különösen a szülők a közös családi valóság megalkotása érdekében többé-kevésbé alkalmazkodnak, akár a saját eltérő orientációjukat is elnyomva. E megoldás a „működő konszenzus” (Goffman, interakciós dramaturgia) kialakításához hasonló, aminek lényege, hogy „az egyes résztvevőktől [...] azt várjuk, hogy fojtsák el szívből jövő érzéseiket, s olyan képet közöljenek a helyzetről, amelyről úgy érzik, a többiek legalább átmenetileg elfogadhatónak fogják találni” (Goffman 2000: 18). Például előfordulhat, hogy az egyik házastárs magas MO-val rendelkezik, de beletörődik abba, hogy partnere társalgáskerülő, így felé a kommunikációt nem erőlteti, de a gyerekeivel sokat beszélget. Ilyenkor a KFM feltételezte egyik kommunikációs típus sem valósul meg tisztán, inkább egy közösen kialakított elvárásrendszer jön létre, amely egyfajta ideális kommunikációs gyakorlatot jelöl ki. Ez „nem annyira arra vonatkozóan tükröz valóságos megegyezést, hogy mi létezik (ti. hogy a családtagoknak milyen a tényleges MO-ja vagy IO-ja), mint inkább arra vonatkozóan, hogy kinek mely kérdésekre (ti. milyen gyakorlati családi kommunikációs szabályokra) vonatkozó igényét tartják ideiglenesen tiszteletben” (Goffman 2000: 19). Ha elemzőként ilyen helyzettel szembeesülünk, fontosnak tartjuk jelezni az orientációk eltérését és a mintázattípusok keveredését.

3. A járványhelyzet hatása a családokra: külföldi felmérések

Egy nagyobb kérdőíves összehasonlító felmérés amerikai, brit és olasz megkérdezettek (3155 felnőtt, 237 gyerek) körében azt találta, hogy a 2020-as járványügyi lezárás a családok többségénél jelentős változást hozott a mindennapi életben: új munkavégzési ütemet, stresszt, átrendeződő, de nem feszültségmentes háztartási munkamegosztást és szerepeket (Biroli et al. 2020: 4–15).

Az általános közérzettel, az életelegedettséggel és a stresszel kapcsolatos mérések azt mutatták, hogy a nőket átlagosan erősebben érintette a lezárás. A gyereknevelés esetében minden mintára igaz, hogy ahol egyenlően osztják meg a gyerekekkel töltött időt, ott a legalacsonyabb a stressz. Olaszországban azok jelentették a legnagyobb feszültségszinteket, akik egyedül nevelnek gyereket, az Egyesült Királyságban pedig azok, akik a lezárás miatt több időt töltöttek a gyerekükkel, mint a karantén előtt, attól függetlenül, hogy egyedül nevelik-e őket (Biroli et al. 2020: 7–8).

A munka és felelősségvállalás kapcsán kirajzolódtak nemek közötti különbségek is. A férfiak nagyobb házimunka-növekedést jelentettek (bevásárlás, gyereknevelés, takarítás vonatkozásában), és azt vallották (UK, USA), hogy szerintük valamivel többet dolgoznak, mint amennyit a partnerük állít róluk. A nők átlagban így is több házimunkát vállaltak és több időt töltöttek a gyerekekkel. Jellemző adat, hogy a nők gyakrabban ellenőrizték a gyerekek házi-feladatát, amíg az apák inkább a velük való játékokban vettek részt (Biroli et al. 2020: 10–12). A gyerekekkel töltött idő (vö. otthoni oktatás) növekedése csökkentette a jó közérzetet és az étellel való elégedettség szintjét, amíg az olyan házimunkák, mint a kertészkedés, növelték.

Mindhárom országban azok vállaltak több házimunkát (a foglalkoztatásban maradókhoz képest), akik korábban a járvány miatt elvesztették az állásukat. A háztartáson belüli feszültségek szintén mindenütt erősödtek, ezt a nők magasabb arányban jelentették, mint a férfiak. A házimunkák esetében a legalacsonyabb feszültségi szinteket azok jelezték, akik partnerükkel megosztották a munkát, legmagasabbat pedig azok, akik a megszokottól jelentősen eltérő többet vállaltak. A szokott munkamennyiséghez képesti terhelésnövekedés együtt emelkedett a viták gyakoriságával.

A lezárás alatt adódó nézeteltérések során a nők sokkal inkább kifejezték az elvárásaikat, elégedetlenségüket és dühüket, míg a férfiak inkább a hallgatást választották, és ha beszéltek, akkor is azt hangsúlyozták, hogy nem olyan nagy a baj. A kutatók szerint e tendencia részben a hagyományos nemi szerepfelfogásra vezethető vissza, arra a társadalmi elvárásra (Lakoff 1975, Tannen 1990, Thompson 2008), hogy a nők beszéljenek az érzéseikről, a férfiak viszont mutassanak érzelmi visszafogottságot (Biroli et al. 2020: 10).

A leírtakhoz hasonló kommunikációs különbségek vissza fognak köszönni a magyar családokkal végzett interjúkban is.

4. A kutatás bemutatása: célkitűzések és módszertan

Interjúk kutatásunkban a KFM modell családi kommunikációs típusait szerettük volna azonosítani magyar családoknál. Pilot-vizsgálatunk során négy, ugyanabban a kisvárosban élő gyermekes család szülő tagjait kérdeztük arról, hogy megváltozott-e, és hogyan, a háztartásukon belüli kommunikáció és általában az egyezkedés, az egyetértés kialakítása a koronavírus-járvány első szakaszában, a lezárás idején (2020. március 16. – június vége). Fő kutatási kérdéseink: milyen mértékű volt a vizsgált családoknak az igazodásra, illetve megbeszélésre irányuló orientációja? Mennyit és másként kommunikáltak-e a szülők az említett időszakban? A megváltozott életkörülmények (például munkahely elvesztése) befolyásolták-e a családi interakciót? Összességében: a családok személyközi kommunikációja miben tért el az addig megszokott kommunikációs gyakorlattól?

4.1. A kutatás hipotézisei – A koronavírus mint katalizátor

A kutatási kérdések mentén öt hipotézist fogalmaztunk meg, abból kiindulva, hogy az összezárttság, a bizonytalansággal járó feszültségek, az esetleges munkanélküliség, az online tanítás módosíthatja a családok napi szokás- és interakciós rendszerét.

- H1. A magyarországi koronavírus-járvány első szakasza elősegítette a családon belüli, a család tagjai (szülő-szülő, szülők-gyerek) között folyó kommunikációt és döntéshozatalt.
- H2. A koronavírus miatti összezárttság jelentős, de nem gyökeres változást jelentett ezen időszak a mindennapi családi életben.
- H3. A családon belül a tagok genderspecifikus szerepeket öltönek magukra, mely szerepkülönbségek a kijárási korlátozás ideje alatt felerősödtek.
- H4. A pluralista családi kommunikációs típusba tartozó családok könnyen birkóznak meg a konfliktusokkal.
- H5. A magas megbeszélés-orientációjú családok az összezárttság miatt könnyebben meg tudták beszélni és oldani a problémáikat.

4.2. Módszertan

A vizsgált mintát egy dunántúli kisvárosban élő családok alkották, legalább egy közös gyermekkel. A feltáró kutatásban megkérdezett családok az egyik szerző (IBJ) ismeretségi körébe tartoznak. Kutatási módszernek a félig strukturált interjút választottuk, amely alkalmasnak tűnt a kívülállók előtt többnyire rejtve maradó, privát interakciós gyakorlat feltárására. Kutatásunk pilot-jellegű, összesen négy, házasság- vagy élettársi kapcsolatban élő párral tagonként külön-külön készült interjú (39 és 49 év közötti alanyok, az átlagéletkor férfiaknál 46,75, nőknél 44,5). Előzetes próbakérdést is végeztünk. A kutatás nem reprezentatív, de a mintavételnél szempont volt, hogy 1) az ország egy kisebb megyeszékhely méretű városában a bérek színvonala átlagos; 2) a kérdezetteknek a gyerekek száma a magyar családok zömére jellemző egy, illetve kettő volt, és 3) a szülők közül legalább egy fő otthonról végezhető munkát folytasson vagy álláskereső legyen, hisz e körülmények is növelhették a konfliktusok és/vagy a megbeszélendő témák számát. Az interjúkat 2021. február 17. és március 1. között, személyes találkozón, anonim formában rögzítette Incze-Borbándi Johanna az alanyok otthonában.

Az alanyok kódneve jelzi a párokat (Alany 1 és Alany 2 egy családhoz tartoznak, Alany 3 és Alany 4 a következő pár és í. t.). Az interjúalanyoknak a tanulmányunk mellékletében közölt vezérfonal szerinti sorrendben tettük fel kérdéseinket (a melléklet a tanulmányunk végén olvasható). A vezérfonal négy témakört foglal magában 20 kérdésbe lebontva:

- ◆ a megbeszélés-orientáció indikátorai: 2–4., 9., 11., 19–20. kérdés;
- ◆ az igazodási orientáció indikátorai: 5–7., 10. kérdés;
- ◆ a konfliktuskezelés és -megoldás indikátorai: 8., 15–18. kérdés;
- ◆ a gyerekekkel kapcsolatos interakció indikátorai: 12–14. kérdés.

A téma érzékenysége miatt az interjúk során módszertani nehézségként számoltunk a válaszok potenciális őszintétlenségével. Mivel a családtagok privát szférájához tartozó nehézségekre kérdezzük rá (viták, problémák stb.), aggályunk az volt, hogy az alany válaszait befolyásolhatja a kérdezőhöz fűződő viszonya. Ha ismerőse a kérdező, akkor feltehetően törekedni fog a korábbi interakcióban kialakított idealizált benyomás fenntartására (Goffman 2000); míg ismeretlen kérdezőnek kisebb eséllyel nyílik meg az esetleg kényes témákról.

5. A kutatás eredményei és értelmezései

E szakaszban bemutatjuk, hogy a párok milyen válaszokat adtak a vezérfonal kérdéseire a négy indikátoron belül. Elsőként a válaszok két sajátosságát emelnénk ki. Egyfelől azt, hogy a női alanyok interjúi szembetűnően hosszabbak, mint a férfiakéi, akiknek a válaszaik kevesebb értelmezhető információt is tartalmaznak. Másfelől azt, hogy a párok gyakran ellenkező véleményen voltak, és egy-egy kérdésre teljesen eltérő választ adtak (ami természetesen lehet releváns információ a családi kommunikációt illetően).

5.1. Első pár

Alany 1 (A1, nő, 46) és Alany 2 (A2, férfi, 49) közös lánygyermekükkel éltek együtt a lezárás idején. Részben a pluralista (magas MO, alacsony IO), részben a konszenzuális (magas MO és IO) családi kommunikációs mintázatra jellemző jegyeket mutatták.

5.1.1. A dolgok megvitatására való törekvés

A családi ügyek megbeszélése kapcsán („Javult-e vagy romlott a családi kommunikáció minősége és hatékonysága a vírusidőszak alatt?”) az alanyok enyhén eltérő válaszokat adtak. A1 szerint: „nem romlott, mert nagyon sokat dolgoztunk rajta”, míg élettársa (A2) szerint: „Nem minden téren romlott, és nem minden téren javult.” De arra válaszolva, hogy egyéni gondolatait, érzéseit megosztotta-e ezen időszakban a párjával és miként, ezt mondta: „Mindig mindent megbeszélünk, amikor jön” (A2). A1 részletesebben válaszolt és megemlítette, hogy a szóban forgó időszakban (2020. március–június) a legtöbb beszélgetési témájuk a járvánnyal kapcsolatban merült fel. Tehát mindkét fél részéről magas a megbeszélés-orientáció. Ugyanakkor a női interjúalany kiemelte, hogy igyekezett napi szinten kevés alkalommal szóba hozni a koronavírushoz kapcsolódó véleményét, mert észrevette, hogy idegesíti párját, ha ez „a nap fő témája” (A1) – ami alacsony igazodási orientációra utal.

A 4. kérdésre, miszerint fontosnak tartja-e az alany, hogy a családtagok megbeszéljék egymással a problémájukat, és hogy ez az ideál a járvány idején megvalósult-e, megegyező válaszokat adtak. A2 (férfi) szerint „Mindig meg kell ezt beszélni, ha be vagy zárva, ha nem”, és úgy vélte, ez az ideál meg is valósult a járvány ideje alatt is. Élettársa (A1) visszaigazolta e vélekedést, sőt felemlítette az online oktatást és gyereke bezártságát, aki felől többet érdeklődött, s akire jobban figyelt emiatt.

A 9. kérdésre, hogy mi okozott kommunikációs vagy életszervezési nehézséget számukra, és hogy ennek hatására hogyan változott meg a családi légkör, a férfi (A2) lakonikus kritikával „a nem létező egészségügy”-et említette, de a család vonatkozásában semmit. Ez jelezheti azt, hogy nem észlelt családi vitákat és közös nehézségeket, vagy azt, hogy észlelt, de nem szívesen beszél róluk. A nő (A1) szerint a gyerekük pályaválasztása körül kialakult bizonytalan helyzet járt sok stresszel, de mindezt nem nehézségként élte meg, inkább kihívásként. Problémaforrásként megemlítette az otthoni online oktatást, ami visszatérő téma a többi interjúban is, illetve a koronavírus-járvány terjedését lassító óvintézkedéseket, amelyek a család „közös ellenségei” (a mi terminusunk, IBJ–PT), mert mindannyiuk számára nehézségeket jelentettek.

A 11. kérdés arra vonatkozott, hogy milyen kommunikációs eljárás, illetve ki segített a problémák megoldásában, és milyen tényezők nehezítették azt. A férfi, A2 röviden válaszolt, szerinte ugyanis „problémát mindig akkor beszélünk meg, amikor van”. Társa ennél részletesebben, nyíltabban mondta el, hogy milyen tényezők nehezítették a problémamegoldást, esetükben például a gyermek állandó otthoni jelenléte, mivel a nő szerint „az intimitás azért így másképp működik” (A1). Ezt a felmerülő problémát azonban meg tudták beszélni (magas MO): „18 év után, ha van olyan, amit nem lehet megbeszélni, akkor az nagyon-nagyon gáz” (A1). A

többi problémát azzal oldották fel, hogy tevékenykedni kell rajta: „A családban mindenkinek dolga van. A családfenntartónak dolgozni, asszonynak is dolga van, a ház körül, gyerekekkel...” (A1).

A pár tagjai megegyezően és nemlegesen vélekedtek a 19. kérdés esetében: van-e olyan kommunikációs gyakorlat, amit a lezárás időszakában alakított ki és a mai napig alkalmaz? A nő kiegészítette: „Annyi, hogy itthon vagyok, és ránézek többször a gyerekekre” (A1); tehát több időt töltött a lányával, ezáltal a köztük lévő párbeszéd, kommunikáció mértéke is növekedett (magas MO).

A 20. kérdés, arra irányult, hogy mi volt a lezárás időszak legnagyobb tanulsága a családi kommunikáció szempontjából. A férfi azt emelte ki, hogy „egységben tudunk maradni” (A2), ami azt tűnik jelezni, hogy legalább potenciálisan számolt az együttmaradásra vonatkozó veszélyforrásokkal (vita, válás). A nő a közös étkezések mint a nyílt beszélgetések előmozdítójára lett figyelmes (magas MO). Az is feltűnt számára, hogy megnövekedett az otthon töltött idő mennyisége, aminek a következménye az MO tudatos visszafogása volt: „A párom is meg én is próbáltunk távolságot tartani itthon...” (A1), mindezt azért, hogy „mindenkinek legyen intimszférája, ideje” (A1). Az énidő szükségességére reflektált ezzel a család, s tudatosan módosítottak az interakciós stratégiájukon.

5.1.2. Az összhangra való törekvés

Az igazodásra (IO) vonatkozóan négy kérdést tettünk fel az alanyoknak. Egyes érzékenyebb témák kapcsán (vallás, politika, lásd 5. kérdés) A1 és A2 válaszaiból arra lehet következtetni, hogy inkább a tények, mintsem az érzések és a családi egyezkedés alakítják véleményalkotásukat. A 6. kérdés kapcsán (Hogy érzi, a különböző kérdésekben egyet kell-e érteniük a családtagoknak?) megegyező és igenlő véleményen voltak. Hasonlóan, a 7. kérdésre („Mennyire sikerült ezt az egyetértést ténylegesen elérni?”) a nő felelete: „Ha a gyerekről van szó, vagy pénzkiadásról, vásárlásról, (...) bármiről, ami mind a hármunkat érint, akkor mindenkinek megvan a saját véleménye, hozzáállása mindenhez, de mindig összehozzuk közös nevezőre” (A1). Az egyéni vélemények efféle családi összehangolása magas MO-ra és magas IO-ra utal. Ezt igazolja a férfi válasza, aki szerint az egyetértésre való törekvést „ugyanúgy megoldottuk, mint a COVID előtt. Közösen elintézzük, ki-mihez ért” (A2).

A 10. kérdésre (Tapasztalt-e félreértést a családtagok között egyes cselekedetek, szabályok, preferenciák megítélésében? Meg tudták-e beszélni [...], hogyan?) a férfi fenti, szűkszavú válasza sejteti, hogy a családtagokkal töltött, megnövekedett időmennyiség és a rendkívüli helyzet növelte a súrlódások kockázatát is. A nő szerint: „Vannak azért, amikor úgy kiugrik egy-egy parázs vita, mert [az élettárs] másképp lát valamit, meg én másképp látok valamit (...) Ebből nem csinálunk hosszú távú feszültséget” (A1). Tehát vannak konfliktusok, de ezeket gyorsan kezelik is, hisz „nincs olyan, amit ne lehetne megbeszélni” (A1). Vagyis megbeszélés útján igyekeznek egyezsége jutni a nézeteltéréseket illetően (magas MO, magas IO).

5.1.3. Gyerekekkel folytatott kommunikáció

A szülők gyerekükkel ápolt kapcsolatához három kérdés tartozik. Először is, hogy ha gyerekük állást foglal egy eldöntendő kérdésben, akkor egyenlő tagként tekintenek-e rá, a véleménye befolyásolja-e a végső döntéshozatalt? Ebben a szülők teljes mértékben egyetértettek: „Igen, családtag ő is” (A2), és „Igen, egyenlő tagként van kezelve” (A1), megjegyezve, hogy egyetlen dologba nincs beleszólása az életkorából kifolyólag, a pénzügyekbe (A1). A nő bővebb válaszában utal saját gyermekkori élményeire is, és édesanyjára, aki az ő véleményét sosem kérte ki, ami érezhetően rontotta a szülő-gyermek viszonyt. Ezt el szeretné kerülni. Mindez jelzi a magas MO-t.

A 13. kérdés az online oktatásra vonatkozott (milyen hangulatú volt a gyereke ebben az időszakban, mit gondol a távoktatásról, vezetett-e konfliktushoz [...] a megszervezése, felügyelete). A válaszokból kiderül, hogy mindhármukban feszültséget okozott. A1 (nő) szerint az online tanulás megszervezése keltette a legtöbb idegességet, mivel gyerekük pályaválasztás előtt állt, és szüksége lett volna különórák vételére, amit a járványügyi intézkedések nem tettek lehetővé. Ezt a helyzetet úgy orvosolta, hogy ő maga több időt szánt a gyerek tanítására: „Nagyon sok mindent félre kellett tolnak azért, hogy tudjak a gyerekeknek segíteni ilyenekben, hogy fizika, matek” (A1). E fizetetlen, reprodukív munka terheit tehát a női szülő hordozta.

A 14. kérdés a gyerekekkel való kommunikációra irányult: könnyebb volt-e ezen körülmények között vele kommunikálni, megnyílt-e, lelki támogatásra szorult-e. A család férfi tagja szerint lánya „hagyja élni a szüleit, bezárkózott. Most ez a korszak van” (A2), vagyis a kamaszkor számlájára írta lánya bezárkózottságát, nem a bezártságéra. Az anya (A1) úgy látta, hogy ebben az időszakban nagy teher volt a lányán.

5.1.4. Konfliktusok

A potenciális konfliktusokat firtató kérdéseink érzékenyebb témákat érintettek (intimitás, munkahelyi és megélhetési körülmények). A kettesben levésre a férfi (A2) szerint „igen, volt időnk”, de A1 szerint is „igen, arra mindig van időnk, egymással foglalkozni”. Ez ellent tűnik mondani annak, ahogy egy korábbi válaszában a nő a zavartalan együttlét részbeni hiányát konfliktusforrásként írta le (ti. hogy vitához vezetett a gyermek folytonos otthon tartózkodása és az intimitás lehetőségének csökkenése). Feltételezhetjük, hogy itt a nyílt rákérdezés miatt az idealizált kapcsolatkép fenntartását biztosító őszinteségi korlátba ütköztünk.

A munka kapcsán jelezték, hogy a munkanélküliség gondot okozott: „Párom példája, nem talált azóta se munkát. Nem jó így” (A2). A problémaforrást a nő is észlelte: „pont ezelőtt az egész előtt szűnt meg a munkahelyem, és egy fizeteskiesés a család életében elég nagy feszültséget tud okozni. Bennem is, de páromban is, csak ő nem mutatta ki” (A1). A 17. kérdésre (Az összezártság alatt/miatt mi váltotta ki a legtöbb családon belüli konfliktust?) is egyöntetűen a munkanélküliségből adódó nehézségeket és az abból származó konfliktusokat nevezték meg, de megélhetési nehézségeket nem említettek. S utaltak rá, hogy e helyzeteket közösen oldották meg (magas MO és IO).

5.1.5. Az első pár interjúinak kiértékelése

Az első pár a COVID-lezárás idején több problémát is az intenzív kommunikáció révén tudott megoldani: ilyen volt a koronavírus terjedésének csökkentését célzó intézkedések elviselése, az anyuka munkanélküliségéből adódó feszültségek, az online oktatás megszervezése, a gyermek pályaválasztása körüli stressz. Az ezekre visszavezethető nézeteltéréseket megbeszéléssel oldották fel, válaszaik alapján konzisztensen erős megbeszélés-orientációt mutattak. Az igazodási orientációjuk témafüggő volt: arra is utaltak jelek, hogy a családban mindenkinek meglehet a saját véleménye, de a fontos témákban (gyereknevelés, az egész családot érintő kérdések) mégis magas az igazodási törekvés (IO). Így a család kommunikációja a KFM osztályozása alapján dominánsan konszenzuális típusú, de kisebb jelentőségű kérdésekben mutat pluralista jegyeket is.

5.2. Második pár

Alany 3 (A3, nő, 45 éves) és Alany 4 (A4, férfi, 44 éves) szintén egy kamasz gyereket nevelő család, 15 éve alkotnak egy párt. Mindketten dolgoznak, a férfi otthonuk alsó szintjén berendezett műhelyében, de a lezárás idején a nő is távmunkát végzett. Közös gyermekük is otthonról tanult. Kommunikációjuk a pluralista (magas MO, alacsony IO) típusba sorolható.

5.2.1. A dolgok megvitatására való törekvés

A 2. kérdésre (javult-e vagy romlott a családi kommunikáció minősége/hatékonyasága), a férfi (A4) negatívan válaszolt: „Többet voltunk itthon, de nem változott semmi más”. Ellenben párja úgy érezte, hogy a lezárás „új helyzet” volt számunkra, amelyben „meg kellett tanulni ismét együtt élni a nap 24 órájában” (A3). A nő e szakaszt kényszerű bezártságként élte meg, és úgy értékelte, hogy összeségében „mi több időt töltünk együtt, [ami] valamilyen szinten jó, de valahol hátránya is volt” (A3). A nyomasztó érzetet azzal tudta feloldani, hogy eljárt vásárolni. Ez a nő részéről az alacsonyabb IO-ra utal.

A 3. kérdésre (egyéni elfoglaltságaik, gondolataik megosztása párjukkal), a férfi tömören jelezte: A3-mal „sokat beszélgettünk, személyesen persze” (A4). Párja viszont magányosnak érezte magát. Meglátása szerint hiába voltak a család tagjai mindannyian otthon, annyira leterhelték magukat munkával, hogy nem jutott idő a számára kielégítő, minőségi beszélgetésre. A 4. kérdés kapcsán (fontosnak tartják-e s megvalósult-e az az ideál, hogy a családtagok megbeszéljék egymással a problémáikat) még erőteljesebben érződött a nő magánya: „A párom 99%-ban rám támaszkodik, [például] hogy befizettem-e a biztosítást [...], tehát ő nagyon tudja, és be is meri vallani magának, hogy háttérben én mindent elintézek. [...] Ha valami elromlik vagy nincs, akkor én vagyok a hibás. Én mondtam is neki, hogy ez az, amit már nem tudok a hátamon elcipelni, hogy mindenért engem okol. [...] Ez a teher COVID-ban is megmaradt” (A3). Azonban a későbbi válaszadás során beismeri, hogy „magamra is vállaltam” (A3). Vagyis tudja, hogy elsősorban ő veszi magára a feladatokat, és sok mindenben helyt áll, ugyanakkor párjától elvárna a nagyobb támogatást és odafigyelést (később válaszokban jelzi ezt). Mindez arra utal, hogy A3 és A4 esetében a dolgok megbeszélésére való igény (MO) felemás: a nő részéről magas, a férfi részéről alacsony, s mivel a nő ez utóbbi mértékhez igazodik, a gyakorlatban a család egészének MO-ja alacsony lesz.

Szembetűnő, hogy a férfi a párja eme negatív érzéseiből mintha semmit sem tapasztalt volna, és a 9. kérdésre (kommunikációs és életszervezési nehézségek) a következőt válaszolja: „munka volt szerencsére, gondjaink nem voltak szerintem” (A4). Ennek vagy az az oka, hogy a férfi valóban nem észlel nehézségeket (talán épp az alacsony MO-ból fakadó kevesebb interakció miatt), vagy pedig a már említett nyilvános kapcsolati ideálkép megőrzésére törekszik (őszinteségi korlát). Látszólagos ellentmondás, hogy A4 szavakban értékeli, hogy a lezárási időszakban személyesen többet beszélgethetett a párjával – talán egyfajta verbális kompenzáció ez az alacsony MO-ja miatt. A nő (A3) így fogalmaz: „mi nagyon együtt vagyunk, és nélkülem [A4] nem szeret semmit csinálni, és ez felerősödött”, de az együttlét-igény az IO-ról és MO-ról nem sokat mond. Emellett a nő említi a közös étkezések fontosságát, melyekre a lezárás miatt több alkalom adódott, amely külső és kényszerű új tényezőként bizonyosan növelte a családon belüli megbeszélés mértékét (magasabb MO lehetősége).

5.2.2. Az összhangra való törekvés

A pár tagjai nem feltétlenül vannak egy véleményen, amikor döntést kell hozni (vö. 6. és 7. kérdés). A kezdeményező szerepet általában a nő vállalja fel, például a lezárás idején ő kezdeményezte gyerekek szobájának felújítását is. E procedura végén A3 azt mondta, hogy párja nem segített semmit. Ugyanerre a kérdésre (7.) párja annyit válaszolt: „Mindenkinek megvan a saját véleménye, és az úgy jó is. Ilyenből sohasem volt gond” (A4), ami egyrészt jelzi az alacsony igazodási orientációt (IO), másrészt paradox módon azt mutatja, hogy a férfi szerint akkor is van közöttük összhang, amikor nincsen, „hiszen” nézeteltérésre utaló vitát még nem tapasztalt a kapcsolatukon belül (véltetően az alacsony MO-ja miatt). Az egyetértés meglétét a nő úgy kommentálta, hogy „nem változott meg” (A3) a lezárás idején sem, tehát elfogadni tűnik az összhang és az igazodás hiányát, és hogy mindkét fél magára számíthat (alacsony IO).

A 10. kérdésre (félreértések a családtagok között, s ezek megbeszélése, feloldása) a nő jelzi, hogy ha véleménye ellenkezik élettársa nézeteivel, akkor inkább magába fordul és nem nyilvánítja ki: „azt szeretném, hogy minél kevesebb cirkusz legyen”, s így szerinte félreértés „nem volt” az említett három hónapban (A3). A férfi meglátása ugyanezen kérdés kapcsán: „megbeszéljük, mi nem titkolózunk, a mi családunkban mindenki kimondja, hogy mi nyomja a szívét” (A4), és ezért nem voltak félreértések a lezárás idején. Egyértelműen látszik a pár tagjainak ellentétes vélekedése, és hogy egymás irányában alacsony az igazodási (IO) és a megbeszélés-orientáció (MO) is.

5.2.3. Gyerekekkel folytatott kommunikáció

Ugyanakkor a gyerekekkel folytatott kommunikációban és a nevelésében már sokkal több az egyetértés a szülők között. Mindketten egyenlő félnek tartják a gyermeket, véleményét figyelembe veszik a döntéshozatalakor (magas MO). Gyermekük hangulatáról, érzéseiről is meggyezően vélekedtek. Például észrevették, hogy kamasz fiúkat megviselte a barátok hiánya: „magába fordult, várta az egészek a végét, és készült nyaralni, hiányoztak a társai is” (A4).

5.2.4. Konfliktusok

Két problémagóc körvonalazódik a válaszokból. A közös gyermekén kívül a férfinak (A4) előző házasságából van további két felnőtt fia. A nő (A3) neheztel párjára, amiért általában is erre a két gyerekére szánja szabadidejének javát. De ebből nyílt konfliktus nem származott. Viszont úgy véli, hogy saját „munkamániája” okozta a legtöbb családon belüli összezördülést: „nálunk az összezártság alatt, ami konfliktus volt, az most is még megvan, meg előtte is megvolt. [Emiatt] főként nekem inkább munkahelyi konfliktusaim voltak” (A3); a szöveggörnyezetből világos, hogy a „munkahelyi” szó itt a család felé is utal). Az otthonról végzett, túlságosan sok munkából fakadó nézeteltéréseket úgy próbálták megoldani, hogy a férfi igyekezett meggyőzni párját arról, hogy végezzen kevesebb munkát. Ez bizonyára növelte az MO-t, de a sikertelenség jelzi az alacsony IO-t.

5.2.5. A második pár interjúinak kiértékelése

Annak ellenére, hogy a munkavégzés miatt voltak nyílt vitáik, A3 és A4 igyekeztek fenntartani az erős köteléket. A 15. kérdésre, hogy volt-e szülőként magánidejük privát együttlétre, a nő azt válaszolta: „bezártuk az ajtót. (...) Azért azt se szabad elhanyagolni, mert ha az [az intimitás] is eltűnik, akkor vége, még több stressz lesz” (A3). A nő figyelembe vette, hogy a férfi is kifejezte igényét az intimitásra: „szokta kérdezni, hogy mikor megy ki a [gyerek], mondom nemsokára” (A3). Mindez arra utal, hogy a jelentős mennyiségű elfoglaltság mellett is szánnak időt egymásra, ezzel is kompenzálva, hogy a munkára fordítják az energiáik nagy részét.

Válaszaikból az körvonalazódik, hogy a pár tagjai között a kommunikációra törekvés (MO) magasabb, mint az igazodásra irányuló orientáció (IO), a gyerekek felé pedig egészen magas. Így a pluralista család típusba sorolhatók. A nő utalásaiból azonban kiviláglik, hogy számos érzését és problémáját megtartja magának, így a szülők között a legtöbb véleménykülönbség rejtve marad. Ezért az MO-t is csak közepes mértékűnek tekintjük, hisz a kommunikációjuk nem igazán nyílt és őszinte minden témában, még akkor sem, ha a család női tagja szerint ő maga „nyitott könyv” párja előtt.

5.3. Harmadik pár – Alany 5 és Alany 6

A harmadik pár (A5, nő, 47 és A6, férfi, 48) szintén több éve élettársi kapcsolatban, a lezárás idején lányuk is velük lakott. A férfi eljárt munkába: „Én akkor is dolgoztam, nem éreztem változást” (A6). A nő 2020. március–júniusa között otthonról végezte teendőit. E család kommunikációs gyakorlatában keverednek a konszenzuális, a *laissez-faire* és a pluralista típusokra jellemző választások.

5.3.1. A dolgok megvitatására való törekvés

A családi kommunikáció minősége a járványidőszakban „ugyanolyan volt” (A6), „nem romlott” (A5). A férfi szerint érzéseiket, gondolataikat meg tudták osztani: „Tudtunk kommunikálni, napi szinten megbeszéltük a dolgainkat, melóból is telefonáltam haza folyton” (A6). Erre azért is szükség volt, mert a nő a vírus megjelenésének első hat hetében nem mozdult ki a lakásból. A férfi IO-ja nem tűnik magasnak: úgy gondolja, hogy nem feltétlen fontos a családtagoknak megbeszélni egymással a problémáikat. A nő (A5) ennek ellenére úgy vélekedett, hogy a megbeszélés ideálja (6-7. kérdés) „fontos és megvalósult” a járvány idején.

A kérdésre, hogy mi volt ennek az időszaknak a legnagyobb tanulsága a családi kommunikáció szempontjából, válaszában a nő a személyes kommunikáció szükségességét hangsúlyozta: „A tanulság az volt, hogy szerintem azért nagyon fontos az emberek közötti kommunikáció. Meg hogy próbáljuk meg megtartani a kapcsolatokat annak ellenére, hogy úgymond teljesen el akarnak választani egymástól” (A5). Válaszaik alapján arra következtetünk, hogy a férfinak (A6) kevésbé lényeges az intenzív családi kommunikáció, a nőnek inkább, de A5 számára fontos a személyes kapcsolatok ápolása a szűk családon kívüli rokonokkal, barátokkal is.

5.3.2. Az összhangra való törekvés

Ami a nézeteik befolyásolását illeti (5. kérdés), a nő saját ítéletében bizik, de ha szakmai kérdésekről van szó, amelyekben nem elég tájékozott, akkor másra is hagyatkozik. A 6. kérdés kapcsán (egyet kell-e érteniük a családtagoknak), egyöntetű igenlés a válasz, mindkettőjük szájából elhangzik a „vélemények elfogadása” kifejezés. A véleménykülönbségek kezelésének preferált módja azonban egészen eltérő. Ha egy adott témában a két családtag különböző véleményen van, akkor abból veszekedés van, mondja a férfi, de mégis közös nevezőre lehet jutni, ám nem érveléssel és fokozott kommunikációval, hanem a vita befejezésével és „távolsággal” (A6). A nő szerint „elfogadjuk egymás nézőpontjait. Sokszor nem egyezik a véleményünk” (A5), de amikor eltérően vélekednek egy témáról, akkor szerinte meghallgatják a másikat. Feltűnő az ellentmondás: a probléma távolságtartó kizárása az egyik oldalon, megbeszélés a másikon. Ez a nő részéről magas, a férfi részéről alacsony MO-ról árulkodik, s összességében alacsony IO-ról.

A 10. kérdésre (tapasztaltak-e félreértést egyes cselekedetek, szabályok megítélésében, fel tudták-e oldani az eltérő megítélést) a pár tagjai kapcsolatukon belülről nem hoznak példát (lát-szólag magas IO), de mindketten említik, hogy egyes rokonokkal a nézetkülönbségek okán a vírus megjelenése óta nem tartják olyan szorosan a kapcsolatot.

5.3.3. Gyerekekkel folytatott kommunikáció

A gyerekükkel való kapcsolatuk bevállalásuk szerint jó. Lányuk véleménye „tudja befolyásolni” (A5, anya) a döntéshozatalt a családi ügyekben, de a férfi is így nyilatkozik. Az online oktatás megszervezése ebben a családban is fontos, de nem elsősorban kommunikációs tényező: az oktatás és az anyuka otthoni munkája miatt át kellett rendezniük a családi életteret a digitális eszközök optimális működéséhez. Figyeltek a lányukra, és észrevették, hogy nélkülözi a szoká-

sos társas környezetét, és a hangulata nagyon ingadozó: „megviselte az, hogy a barátokkal nem tudott találkozni” (A5), de az apuka szerint „kiadta magából a feszültséget” (A6). Habár az anyuka töltött több időt a gyerekekkel, a férfinak is feltűnt, hogy kamasz lányát „kicsit zavarta, ha mi ketten elvöltünk, eljártunk ide-oda, dolgozni. Ő meg nem tud azóta se.” (A6). Mint az első családnál, itt is elzárkózóvá vált a lány, és az anyuka úgy látta, hogy „igazából mintha remete életet élt volna hónapokon keresztül” (A5).

5.3.4. Konfliktusok

A korábbinál nehezebb időszaknak ítélték meg a lezárás időszakát, de konkrét konfliktust nem elevenítenek fel. A férfi kerüli a családon belüli vitás ügyek említését, csak a koronavírussal kapcsolatos kormányzati intézkedéseket hozza szóba (vásárlási időszakok), mint ami problémákat okozott. Mindketten úgy látják, hogy a nézeteltéréseket minden esetben beszélgetéssel tudták feloldani – ez a férfi konfliktuskerülő interakciós taktikáját tekintve (ami *laissez-faire* típusú interakciós jegynek tűnik) kissé meglepő állásfoglalás.

5.3.5. A harmadik pár interjúinak kiértékelése

A pár tagjai a lezárás idején próbálták hasznosan, és főként egymással tölteni a megnövekedett szabadidejüket: házat újítottak fel, főztek, sétáltak (ez kifejezhet magas IO-t is). Felmerülő nézeteltéréseikről részletesen nem beszéltek, csupán a nő erős aggodalmát és lakásba zárkózását említették konfliktusforrásként. Mindketten hangsúlyozták a kapcsolatukon belüli kommunikáció fontosságát, ám a vitás helyzetek megoldását gyökeresen másként képzelik el: a nő fokozott kommunikáció útján (magas MO és magas IO), a férfi pedig az interakcióból kilépéssel és a probléma eltávolításával (alacsony MO és alacsony IO). Így a szülők esetében keveredni látszik a konszenzuális (nő) és a *laissez-faire* (férfi) típusú kommunikációra törekvés. A lányokra figyelnek, a véleményét kikérik és tiszteletben tartják (magas MO, alacsony IO), ami a pluralista típusú családokra jellemző.

Összességében kevés és némiképp ellentmondó információ áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy a család kommunikációját egyértelműen be tudjuk sorolni valamelyik KFM típus alá. Interakciójukat egy kevert pluralista kommunikációs típusba tartozónak tekinthetjük: az anyuka konszenzuális ideáljának érvényesülését (magas MO, IO) a férfi konfliktuskerülő *laissez-faire* (alacsony MO, IO) gyakorlata meggátolja, ám a kettő – egyfajta keveredéssel – összehangolható a gyermekükkel folytatott pluralista kommunikációban (anya részéről magas MO, az apa részéről alacsony IO).

5.4. Negyedik pár – Alany 7 és Alany 8

A negyedik pár, Alany 7 (A7, nő, 39) és Alany 8 (A8, férfi, 46) egy háztartásban élt két fiúgyermekével (a járvány alatt 6 és 9 évesek). A férj heti egy-két alkalommal járt el dolgozni, felesége háztartásbeli. Kommunikációs gyakorlatukban keverednek a pluralista és a protektív (védelmező) családtypusokra jellemző kommunikációs választások.

5.4.1. A dolgok megvitatására való törekvés

A 2. kérdésre (javult-e vagy romlott a családi kommunikáció minősége a lezárás idején) a nő (A7) óvatosan úgy fogalmazott: „nem volt egy felhőtlen pillanatokkal teli időszak”. Megjegyzése problémákat jelez, de ezeket nem fejti ki. Férje nyíltabban beszél: „Amikor a gyerekek is itthon voltak, akkor nem javult, romlott, elég sokat. Nekik több mint hat hónapos szünetük volt, a gyerekeknek, és az rányomta a bélyegét kicsi életünkre” (A8). Ettől függetlenül mindkét fél

úgy vélekedett (3-4. kérdés), hogy fontosnak tartják, hogy megvitassák egymással a problémáikat, s hogy ezt az ideált többé-kevésbé meg tudták valósítani (magas MO), ha a gyerekek állandó otthoni jelenléte meg is nehezítette a mély, minőségi beszélgetéseket: „Csak az volt gond, hogy a gyerekek itthon voltak, és 0–24-be rájuk kellett figyelni” (A8).

Az igazán nagy életszervezési kihívást a távoktatás jelentette (9. kérdés): „Szerintem a legnagyobb stresszfaktor nálunk az online oktatás volt, semmi más” (A7), és erősen befolyásolta a családi légkört. A gyerekek édesanyját nagyon megterhelte: „rettentően frusztrált, idegesített, én megőrültem tőle, hogy nekem ezek (technikai tudás, számítógépes alapismeretek) nem mennek” (A7). A rokonok bevonása jelentette a megoldást: „A keresztszülők segítettek sokat az otthoni oktatásban.” (A8), az ő nélkülözhetetlen szerepüket a férfi emelte ki: „Megvolt, hogy melyik tantárgyat melyik keresztszülő tanította a fiainak. Így túlélte a gyerek is, az anyjuk is” (A8).

5.4.2. Az összhangra való törekvés

A pár tagjainak véleménye nem feltétlenül egyezik, amikor döntést kell hozni, ugyanakkor igyekeznek megérteni egymást: „én is engedek, ő is enged”, mondja a férj (A8). „Alkalmazkodni kell mindenkinek kölcsönösen a másikhöz. Mindenkinek egy kicsit engednie kell valamilyen formában, vagy itt- vagy ott, de ennek meg kell legyen a mérleg nyelve” (A7). Férje szerint sem fontos az egyetértésre törekedni: „Nem kell minden kérdésben egyetérteni, nem is értünk. [...] Nem erőltetjük rá a másokra a véleményünket, de elmondjuk” (A8). Az ügyek megvitatása tehát lényeges számukra (magas MO), de az összhangra törekvés (IO) korlátozott, nem terjed ki minden szóba hozott témára, inkább az egyéni véleményalkotást részesítik előnyben. Vagyis változó, de inkább alacsony az IO, ami a magas MO-val együtt a pluralista kommunikációs típushoz sorolja a családot.

5.4.3. Gyerekekkel folytatott kommunikáció

A gyerekekkel ápoltság azonban árnyalja a család kommunikációjának tipológiai besorolását. A 12. kérdésre (a gyerekek véleménye mennyire befolyásolja a döntéshozatalt, egyenlő tagként tekintenek-e rá) az anyuka válasza: „Van olyan, amikor azt mondjuk, hogy ebbe nem szólhatnak bele, mert kicsik. De összességében bele tudnak szólni, elég ügyesek már” (A7), ami a magas MO-t és legfeljebb közepesen erős IO-t jelez. Férje ennél határozottabban fogalmaz: „Felnőtt dönt sok mindenben, nem a gyerek” (A8), ami utal a férfi más vonatkozásokban is tapasztalható hagyományos, patriarchális beállítódására (pl. számára a férfi a család egzisztenciájának megteremtője is). A tekintélytisztelt elvárása (magas IO, alacsony MO) a protektív kommunikációs típus egyik jegye.

Érezhető a különbség a két szülő felfogása között abban is, hogy a nő a gyerekekkel folytatott interakciókban inkább magas, a férfi inkább alacsonyabb MO-t preferál. Például a rendkívüli helyzet a gyerekekben is okozott bizonytalanságot, s az anyuka ezt megbeszéléssel reagálja le: „Kérdés folyton volt, de értelmesek, elmagyaráztuk, megértették, most már önkéntes karantént követelnek” (A7). A felnőtt-gyermek kommunikáció tehát szülőnként eltérőnek tűnik (pluralista anyai vs. protektív apai stílus), míg a szülő-szülő kommunikációban tisztábban jelenik meg a magas MO és a mérsékelt IO, tehát a pluralista típus jegyei.

5.4.4. Konfliktusok

E szülők interjúiban elsősorban a távoktatás megszervezése fogalmazódott meg súlyos problémáforrásként. Ugyanakkor egyes megjegyzéseikből kiérezhető, hogy konfliktusosan élték meg az egymásra fordított minőségi idő radikális csökkenését és a felnőtt kommunikáció terének

beszűkülését. Arra a kérdésre (15.), hogy volt-e szülőként magánidejük, alkalmuk privát együtt-létre és komoly dolgok megbeszélésére, a férj habozás nélkül kijelenti, hogy: „Ebben a három hónapban sehogy” (A8). Felesége szerint is csak ritkán volt arra lehetőség, hogy kizárólag a párjára tudjon koncentrálni, és egymással foglalkozzanak. Az állandó otthoni gyerekjelenlét hatására akadozott a pár közötti kommunikáció: „Egy mondatot elkezdtem, és soha nem tudtam befejezni, mert hol az egyik, hol a másik [gyerek] felé fordult...”, mondja a férj (A8), érezhetően neheztelve, hogy felesége a gyerekekkel foglalkozott, őt pedig háttérbe szorította.

5.4.5. A negyedik pár interjúnak kiértékelése

A negyedik család életében erőteljesebben voltak jelen a gyerekek, korukból és számukból adódóan. A szülő-szülő kommunikációt nehezítette és leterhelte a távoktatás megszervezésének feladata, illetve a gyerekek folyamatos jelenléte. Ez olyan új és konfliktusos helyzetet teremtett, melyet csak közeli családtagok bevonásával (keresztszülők tanárkodása) tudtak megoldani. A családi közösség nem bomlott meg, sőt, ahogyan a megkérdezett többi párnál is, a koronavírus egyfajta közös ellenségként jelent meg: „én nem szeretem, ha a híradó megy a tévébe, mert rosszul vagyok tőle, mert nem szól másról csak a covidról [...] nyugtattuk egymást, hogy nyugi ezen is túl leszünk” (A7, az 5. kérdésre). A megbeszélés iránti igény magas fokú volt, ha nem is mindig tudott megvalósulni (vö. apa neheztelése), de az elvárt összhanggal kapcsolatos válaszok azt tükrözik, hogy a szülők között alacsony az igazodásra törekvés: ez a kombináció (magas MO, alacsony IO) a pluralista családi kommunikációs típusnak felel meg. Ugyanakkor a protektív típusra jellemző, hogy a szülők elvárják, hogy a gyerekek hallgassanak rájuk, és hogy nem igazán értékeli a gyerekek véleményét és érveit, ezért nem is vonják be őket döntéshozatalba. Megjegyeznénk, kisebb gyermekek esetében (itt: 6, 9 évesek) a protektív mintázatra váltás természetes fejlemény lehet egy olyan családban is, ahol máskülönben a pluralista kommunikációs típus jellemző (magas MO, alacsony IO). Egy másik magyarázat az lenne, hogy – mint ezt több megkérdezett párnál is láttuk – a szülők preferált kommunikációs eljárásai egymáshoz képest gyökeresen eltérnek, s így nem tud kialakulni vagy érvényesülni egyetlen egységes családi kommunikációs mintázattípus.

6. Konklúzió

6.1. Elméleti és módszertani megjegyzések

Szülőkkel készített interjúk alapján magyar kisvárosi, gyermekes családoknak a kommunikációs mintázatait szerettük volna azonosítani a Koerner és Fitzpatrick modell (KFM) tipológiája alapján (Koerner – Fitzpatrick 2002, Koerner et al. 2018) a COVID-19 járvány miatt elrendelt első lezárás idején (2020. március–június) folytatott interakcióikra fókuszálva. A KFM szerzőinek implicit feltevése, hogy egy-egy családban egy-egy kommunikációs mintázat rajzolódik ki pregnánsan (konszenzuális, pluralista, protektív és *laissez-faire* a tagok magas vagy alacsony megbeszélés- és igazodási orientációi alapján), és hogy a családon belül a szülők ebben az egységes mintázatban kommunikálnak egymás és a gyermekek felé is. Ezzel szemben mi azt feltételeztük, hogy ez idealizáló elképzelés, hiszen ahány tagja van egy családnak (saját személyiséggel és részben saját interakciós tapasztalatokkal), annyiféle interakciós elvárásrendszer igyekezhet érvényesülni egy és ugyanazon közösségükben. Úgy véljük, hogy egy családon belül a két szülőnek eltérhet az egymás felé és a gyermekek felé irányuló interakciós elvárásrendszere is (ahogy a gyermekeiké is feléjük, de ezt nem vizsgáltuk), és hogy létezhetnek a KFM tipológia szempontjából kevert kommunikációs mintázatot mutató családok is.

Kutatásunk, bár pilot jellegű volt (négy családot vizsgáltunk), visszaigazolta ezt az intuíciót: nem csak tiszta interakciós mintázatú közösségeket találtunk. Az első családban (A1, A2) részben konszenzuális (magas MO és IO), részben pluralista (magas MO, alacsony IO) kom-

munikációs mintázat azonosítható; a második család (A3, A4) viselkedésében a pluralista típus jegyei mutatkoztak. A harmadik család (A5, A6) esetében sajátos keveredését láttuk a konszenzuális, a *laissez-faire* és a pluralista mintázatnak, a negyediknél (A7, A8) pedig a protektív és pluralista interakciós típusnak. Eredményeink indokolhatják a KFM modell kevert kommunikációs mintázatú családok feltételezésével való kibővítését.

Hangot adtunk ama módszertani korláttal kapcsolatos aggályunknak is, miszerint a családi kommunikáció – a privátszférái természete miatt – roppant nehezen kutatható személyközi interakciós terep, még figyelmes, érzékeny kérdező és mélyreható kérdéseket felvonultató interjúk használata ellenére is. Hiszen a nyilvánosság elől többnyire rejtett, szűk körben zajló interakciós gyakorlatra rákérdező személy ismeretlen volta (ti. amennyiben nem ismerőse az alany) gátolhatja a válaszadó megnyílását, másfelől viszont ismeretségi kapcsolatban állásuk arra ösztönözheti a válaszolót, hogy igyekezzen fenntartani a családról a nyilvánosság számára kínált idealizált képet (vö. szerepjátszó őszintétlenség, Goffman 2000). Vizsgálatunkban találtunk efféle törekvésről árulkodó jeleket: ki nem fejtett problémákat sejtető utalásokat és egymásnak ellentmondó beszámolókat a lezárás idején tapasztalt konfliktusok mélységét, sőt létét illetően. Az ilyen ellentmondások árulkodhatnak tényleges percepcióbeli különbségekről (az egyik fél észlel konfliktust, a másik nem), de az említett ideálpép-fenntartási erőfeszítésekről is.

6.2. A hipotézisek kiértékelése

Kutatásunkban az alábbi öt hipotézissel éltünk:

- H1. A magyarországi koronavírus-járvány első szakasza elősegítette a családon belüli, a család tagjai (szülő-szülő, szülők-gyerek) között folyó kommunikációt és döntéshozatalt.
- H2. A koronavírus miatti összezárttság jelentős, de nem gyökeres változást jelentett ezen időszak a mindennapi családi életben.
- H3. A családon belül a tagok genderspecifikus szerepeket öltenek magukra, mely szerepkülönbségek a kijárási korlátozás ideje alatt felerősödtek.
- H4. A pluralista családi kommunikációs típusba tartozó családok könnyen birkóznak meg a konfliktusokkal.
- H5. A magas megbeszélés-orientációjú családok az összezárttság miatt könnyebben meg tudták beszélni és oldani a problémáikat.

Ezek közül H3 egyértelműen beigazolódott, H1, H2 és H5 részben beigazolódott, H4-t cáfolták az adatok.

H1 és H2 – Több közvetlen interakció, de nincs szükségszerű javulás

Összességében elmondható, hogy a családok a korábbiaknál nehezebbnek ítélték meg a 2020. március–június közötti időszakot, de nem számolnak be forradalmi interakciós változásokról: jelzik a párbeszéd megnövekedett lehetőségét, és azt, hogy az összezárttság révén a családtagok között előtérbe került a közvetlen, szemtől szembeni interakció, de sem különleges javulást, sem romlást nem említenek (H2). A beszámolók hangsúlyozzák, hogy a családon belüli nézeteltéréseket, gondokat általában megbeszélés útján orvosolták (H1). Ugyanakkor hiába volt több a társalgási lehetőség, az nem feltétlenül hozta magával megbeszélés-orientáció (MO) erősödését: a konfliktusos helyzetek megbeszélése több pár esetében is elmaradt. A3 (nő) például hiába próbálja ecsetelni párjának a munkahelyi nehézségeit és nyomasztóan sokasodó feladatait, A4 (férfi) nem nyújt támaszt, ezért a nő idővel feladja a próbálkozást, és onnantól a férfi

felé hallgat a problémáiról. Hasonlóképpen, két férfi alanyánál is (A2, A6) megjelent a távolságtartás igénye: szerintük a konfliktushelyzetből való kihátrálás a viták megelőzésére is alkalmas. A4 (férfi) pedig teljesen magára hagyja élettársát, amikor az közös gyermekük szobájának felújításába fog, kivonja magát a döntéshozatalból és a tevékenységből. A családi kommunikáció javulására vonatkozó H1 így felemásan igazolódott be, részben cáfolódott.

H3 – Erősödtek a hagyományos genderszerepek

A harmadik hipotézist számos mozzanat alátámasztotta. Az interjúk összehasonlításakor megfigyelhető, hogy a női alanyok sokkal hosszabban és részletesebben válaszolnak, mint a férfi-párjuk (ez tipikus feminin interakciós jegy, lásd Tannen 1990, Thompson 2008). Több esetben megalapozottnak tűnő panaszáradatak valószínűleg rejtett kommunikációs vagy kapcsolati problémák tünete.

Hasonlóképpen hagyományos genderszereposztásra utal, hogy a megkérdezett nők, anyukák mindannyian otthon tartózkodtak a lezárás idején (táv munkában, háztartásbeliként vagy munkanélküliként), és a gyerekeik távoktatásának megszervezése és segítése az ő feladatukká vált. A már említett méltányosság-elmélet terminusaiban ez az egyensúlyi állapot megbomlására emlékeztet (Hatfield et al. 1985, valamint 2.3. szakasz). Az egyensúlyi állapot bomlását az váltja ki, hogy az iskolák bezárása miatt valamelyik szülőnek át kell vennie a tanár szerepét, és a feladatai megnőnek. Külföldi és saját példáink is azt jelzik: ez a feladat a koronavírusjárvány idején – fizetetlen, láthatatlan és nagy mennyiségű munka formájában – a nőkre hárult (Biroli et al. 2021). Ez megerősíti H2-t (gyökeres változás) is. A pluszfeladat több anyukánál jelentős stresszhez vezetett, amelyet vagy megbeszéléssel próbáltak oldani a felek (A1, A2), azaz a pszichés egyensúlyt próbálják helyreállítani anélkül, hogy a férfi kivenné a részét a többletmunkából; vagy az egyensúlyi állapot tényleges visszaállítására törekednek, ahogy azt A7 és A8 tette, akik a keresztszülőket vonták be a távoktatásba.

H4 és H5 – A konfliktusok megbeszélése és kezelése tökéletlen volt

E két hipotézisünk lényege, hogy feltételeztük, hogy amelyik családban magas a megbeszélésre orientáltság (MO) – tehát ahol a szabad, vitázó környezet és a családtagok intenzív kommunikációja jellemző –, ott a lezárás idején jelentkező problémák és konfliktusok megoldása is könnyebben, hatékonyabban történik majd (H5). Ez részben beigazolódott, hisz minden megkérdezett családnál beszámoltak arról, hogy rendszeressé váltak a közös étkezéseik és ez teret adott a tartalmasabb beszélgetéseknek, az egymásra figyelésnek. Ugyanakkor hiába jelenik meg magas MO minden családnál, a párok ellentmondó megfogalmazásaiból és elszólalásaikból következtethetünk arra, hogy voltak olyan konfliktusaik a lezárás időszakában, melyeket vagy nem beszéltek meg, vagy azóta is jelen vannak a család életében (A3–A4, A5–A6). Tehát az intenzívebb kommunikáció csak a családi élet bizonyos vonatkozásaiban működött hatékonyan.

A negyedik hipotézis H5 szűkítésének is felfogható, amelyben a pluralista kommunikációs típusba tartozó családokról (a magas MO mellett alacsony IO) a sok társalgás és a véleményekre nyitottság miatt feltételeztük, hogy különösen könnyen tudnak megbirkózni a konfliktusokkal. Az imént említett kibeszéletlen konfliktusok jelenléte miatt H4 sem igazolódott be. Igaz, hogy csak egy család (A3, A4) esetében jelentkezett tisztán a pluralista mintázat, de részlegesen mindegyik más családnál is azonosítható volt. A kérdés további kutatást igényel, és elképzelhető, hogy a vizsgálati minta kis mérete is belejátszik H4 és H5 (részleges) cáfolatába.

6.3. A vírushelyzet mint katalizátor – Összegzés

Pilot kutatásunk fő kérdése az volt, hogyan változott meg gyermekes kisvárosi családokon belül a kommunikáció és a problémakezelés a koronavírus-járvány első szakaszában, a 2020-as kijárási korlátozások idején. Válaszként egyfelől elmondható, hogy a járvány és a vele járó kényszerű összezártság – különösen a távoktatás kényszere – komoly életszervező kihívásként lépett fel a megkérdezettek számára. Másfelől a vírushelyzet a családon belüli interakció tekintetében leginkább *katalizátorként működött*: felfokozott, felerősített, de nem alapvetően változtatott meg már létező kommunikációs folyamatokat és jelenségeket. Így a lezárás és az állandó otthon tartózkodás drasztikusan megnövelte a családon belüli szemtől-szembeni interakciós alkalmak számát, felerősítette a hagyományos genderszerepeket (az oktatás megszervezése újabb láthatatlan munkát terhelte a nőkre), és az alacsonyabb igazodási igénnyel rendelkező (férfi) alanyoknál fokozta a konfliktus- és kommunikációkerülő magatartást. Vagyis vizsgálatunk arra enged következtetni, hogy a több nem lett jobb: a családtagok összezártsága nem vezetett automatikusan a családi kommunikáció minőségének javulásához. Egymásnak ellentmondó beszámolók, a sorok közt felsejlő kibeszéletlen problémák, hiábavaló támaszkeresési próbálkozások jelzik, hogy a kommunikáció fizikális színterének megváltozása nem feltétlenül fokozta a családi kommunikáció hatékonyságát és minőségét.

IRODALOM

- Balázs Géza – Grétsy László (2006szerk.) *Nyelv és nyelvhasználat a családban. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból*. Budapest, Tinta Kiadó.
- Bernstein, Basil (1975) Nyelvi szocializáció és oktathatóság. In: Pap Mária – Szépe György (1975szerk.) *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*. Budapest, Gondolat Kiadó. 393–435.
- Biroli, Pietro – Bosworth, Steven J. – Della Giusta, Marina – Di Girolamo, Amalia – Jaworska, Sylvia – Vollen, Jeremy (2020) Family Life in Lockdown. IZA Discussion Papers, No. 13398, Institute of Labor Economics (IZA).
<https://www.iza.org/publications/dp/13398/family-life-in-lockdown>
<https://doi.org/10.2139/ssrn.3636627>
- Bochner, Arthur P. (1985) Perspectives on inquiry: Representation, conversation, and reflection. In: Knapp, Mark L. – Miller, Gerald R. (1985 eds.) *Handbook of interpersonal communication*. Beverly Hills, CA, Sage. 27–58.
- Boronkai Dóra (2006) A „genderlektusokról” egy szociolingvisztikai diskurzuselemzés tükrében. *Szociológiai Szemle*, 2006/4. 64–87.
- Braithwaite, Dawn O. – Baxter, Leslie A. (2006eds.) *Engaging theories in family communication: Multiple perspectives*. (1st ed.) Thousand Oaks, CA, Sage.
<https://doi.org/10.4135/9781452204420>
- Braithwaite, Dawn O. – Suter, Elizabeth A. – Floyd, Kory (2018eds.) *Engaging Theories in Interpersonal Communication. Multiple Perspectives*. (2nd ed.) New York, Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315204321>
- Deetz, Stanley (2001) Conceptual foundations. In: Jablin, Frederic M. – Putnam, Linda L. (2001 eds.) *The new handbook of organizational communication: Advances in theory, research, and methods*. Thousand Oaks, CA, Sage. 3–46.
<https://doi.org/10.4135/9781412986243.n1>

- Droser, Veronica A. (2017) (Re)conceptualizing family communication: Applying Deetz's conceptual frameworks within the field of family communication. *Journal of Family Communication*, 17, 1–16. <https://doi.org/10.1080/15267431.2017.1282750>
- Elblinger Csaba (2013) A családi rituálék szerepe a családi identitás-konstrukcióban. Doktori (Ph.D.) értekezés, PTE BTK Pszichológia Doktori Iskola, Személyiség- és egészségpszichológiai Doktori Program, Pécs.
<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15183/elblinger-csaba-phd2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Füle Tamás (2014) Mélység. Igen és nem kihívása. In: *Csak őszintén*. 69. szám/2014. Budapest.
<https://www.parokia.hu/archivum/kozosseg/szam/69/cikk/1251/>
- Galvin, Kathleen M. – Brommel, Bernard J. (1982) *Family Communication: Cohesion and Change*. New York, Allyn & Bacon.
- Galvin, Kathleen M. – Braithwaite, Dawn O. – Bylund, Carma L. (2015eds.) *Family communication: Cohesion and change*. (9th ed.). New York, Routledge.
- Goffman, Erving (2000) [1959] *Az én bemutatása a mindennapi életben*. (ford. Berényi Gábor) Budapest, Thalassa Alapítvány/Pólya Kiadó.
- Hatfield, Elaine – Traupmann, Jane – Sprecher, Susan – Utne, Mary – Hay, Julia (1985) Equity and Intimate Relations: Recent Research. In: William, Ickes (1985ed.) *Compatible and Incompatible Relationships*. New York, Springer. 91–117.
https://doi.org/10.1007/978-1-4612-5044-9_5
- Koerner, Ascan Felix – Fitzpatrick, Mary Anne (2002) Toward a theory of family communication. *Communication Theory*, 12. 70–91.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2002.tb00260.x>
- Koerner, Ascan Felix – Fitzpatrick, Mary Anne – Schrodt, Paul (2018) Family communication patterns theory. In: Braithwaite, Dawn O. – Suter, Elizabeth A. – Floyd, Kory (2018eds.) *Engaging Theories in Family Communication*. New York, Routledge. 142–153.
<https://doi.org/10.4324/9781315204321-13>
- McLeod, Jack M. – Chaffee, Steven H. (1972/2017) The Construction of Social Reality. In: Tedeschi, James T. (1972/2017ed.) *The Social Influence Process*. (Reprint edition) London, Routledge, 50–99. <https://doi.org/10.4324/9781315134970-2>
- Neulinger Ágnes (2011) Családon belüli kommunikáció és a referenciacsoport hatása egyszülős és teljes családokban. (Előadás) Magyar Marketing Szövetség MOK Konferencia. 2011. augusztus 29–30., Pécs.
http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/489/1/MOK2011_Neulinger.pdf
- Rauscher, Emily A. – Schrodt, Paul – Campbell-Salome, Gemme – Freytag, Jennifer (2020) The Intergenerational Transmission of Family Communication Patterns: (In)consistencies in Conversation and Conformity Orientations across Two Generations of Family. *Journal of Family Communication*, 20:2. 97–113.
<https://doi.org/10.1080/15267431.2019.1683563>
- Ritchie, David L. – Fitzpatrick, Mary Anne (1990) Family communication patterns: Measuring intrapersonal perceptions of interpersonal relationships. *Communication Research*, 17, 523–544. <https://doi.org/10.1177/009365090017004007>

Sprecher, Susan – Pepper Schwartz (2013) Equity and balance in the exchange of contributions in close relations. In: Lerner, Melvin J. – Mikula, Gerold (1994eds.) *Entitlement and the Affectional Bond*. New York, Springer. 99–135.

https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0984-8_2

Zsótér Boglárka – Bauer András (2017) Intergenerációs hatások a családban – az anyagiasság vizsgálata egyetemisták és szüleik körében. In: Bányai Edit – Lányi Beatrix – Töröcsik Mária (2017szerk.) *Tükröződés, társtudományok, trendek, fogyasztás*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar. 151–159.

Melléklet

Félig strukturált interjú vezérfonala

Az egy háztartásban élő családtagok belső, egymásközi kommunikációs változásai

1. Kikkel élt együtt egy háztartásban 2020. márciusától – június végéig?
2. Javult-e vagy romlott a családi kommunikáció minősége és hatékonysága a vírus alatt ezekkel a családtagokkal?
3. Egyéni elfoglaltságait, gondolatait, érzéseit megosztotta ezen időszakban a párjával? Miként?
4. Fontosnak tartja Ön, hogy a családtagok megbeszéljék egymással a legtöbb problémájukat? Mennyire valósult meg ez az ideál a járvány idején?
5. Gondoljunk érzékenyebb témákra, mint a vallási esetleg politikai nézetek. Ki tudja leginkább befolyásolni, alakítani ezen témakörökben foglalt álláspontját?
6. Hogy érzi, a különböző kérdésekben egyet kell-e érteniük a családtagoknak?
7. (Az előzőhöz kapcsolódóan) Mennyire sikerült ezt az egyetértést ténylegesen elérni? Milyen ügyekben / kérdésekben valósult meg, illetve melyekben nem?
8. Tegyük fel, hogy elromlott a gáztűzhely, melyet minden nap használnak és nélkülözhetetlen a mindennapok során. Hogyan oldják meg ezt a helyzetet?
9. Mi okozott kommunikációs vagy életszervezési nehézséget ez idő alatt, tehát tavaly március–június közötti időszakában? Ennek hatására hogyan változott meg a családi légkör ebben az időszakban?
10. Tapasztalt-e félreértést a családtagok között egyes cselekedetek, szabályok, preferenciák megítélésében? Meg tudták-e beszélni, fel tudták-e oldani az eltérő értékelésüket, véleményüket eme nézeteltérésekkel kapcsolatban? Hogyan? (l. köv. kérdés)
11. Mi (milyen kommunikációs gyakorlat, trükk, megbeszélés, alkalom stb.) vagy ki segített a problémák megoldásában? Vagy éppen: milyen tényezők nehezítették?
12. Gyereke(i) jól érvel, és állást foglal egy eldöntendő kérdésben. Egyenlő tagként tekintenek párjával a gyerek(ek)re, véleménye(ük) befolyásolja a döntéshozatalt?
13. Milyen hangulatú volt gyereke ebben az időszakban (a korábbi, offline helyzethez képest)? Mit gondol a távoktatásról? Vezetett-e konfliktushoz partnerével az oktatás megszervezése, felügyelete stb.?
14. Könnyebb volt-e ezen körülmények között gyerekekkel kommunikálni, megnyíltak-e stb., hagyták-e élni a szülőket, sokat kérdezősködtek, lelki támogatásra szorultak?
15. Volt-e szülőként magánidejük? Volt-e alkalom privát együttlétre, felnőtt/komoly dolgok megbeszélésére stb.

16. (csak ha releváns, beleszólt az életükbe) Beszéljen munkahelyi és megélhetési körülményeinek változásairól.
17. Az összezárttság alatt/ miatt mi váltotta ki a legtöbb családon belüli konfliktust?
18. Hogyan tudták megoldani ezeket a helyzeteket?
19. Van olyan kommunikációs gyakorlat, amit ekkor alakított ki és mai napig alkalmaz?
20. Mi volt ennek az időszaknak a legnagyobb tanulsága a családi kommunikáció szempontjából?